

I Riksens Archivum

Att kungamakten och de ädla herrarna insett vikten av dokumentens makt visar hanteringen. När hovet flyttade mellan olika slott medföljde kistor och tunnor i vilka förvarades arkivalier. Till och med i fält släpades tunga järnkistor med. Kistorna var nödvändiga i händelse av brand då materialet snabbt skulle räddas.

Gustav Vasa organiserade en mer fast statsförvaltning bl.a. med en räknekammare för kontroll av fogdarnas verksamhet. Att skatten kom in har alltid varit viktigt. Skattelängderna blev därmed också ett av de många guldkornen i arkivforskningens tjänst.

Oxenstierna grundlade

Den som starkast insåg och drev kravet på att hålla ordning på de många papper som den växande statsapparaten förde med sig var rikskanslern Axel Oxenstierna. År 1618 tecknade Oxenstierna ned några regler han ansåg borde gälla för rikets arkivordning.

"En sekreterare, som haver riksens

Ett lands historia består av många minnen som måste vårdas och bevaras för framtida generationer.

Det mänskliga minnet är mycket kort – inte minst visar ständiga upprepningar av tidigare misstag detta.

archivum det nya som det gamla under händer och i förvaring. Han ska också sköta och akta alla riksens handlingar att de icke fördärvas."

Oxenstiernas kansliordning kom aldrig att godkännas av Gustav II Adolf, kanske beroende på att Oxenstiernas handstil i det närmaste var oläslig. Trots detta kom hans arbetsordning att gälla och lägga grunden för rikets arkivarbete.

Arkivhållningen moderniserades när ett fast arkiv med nymodigheter som hyllor inrättades i slottet Tre Kronor i Stockholm. Tyvärr blev följderna att många oersättliga hand-

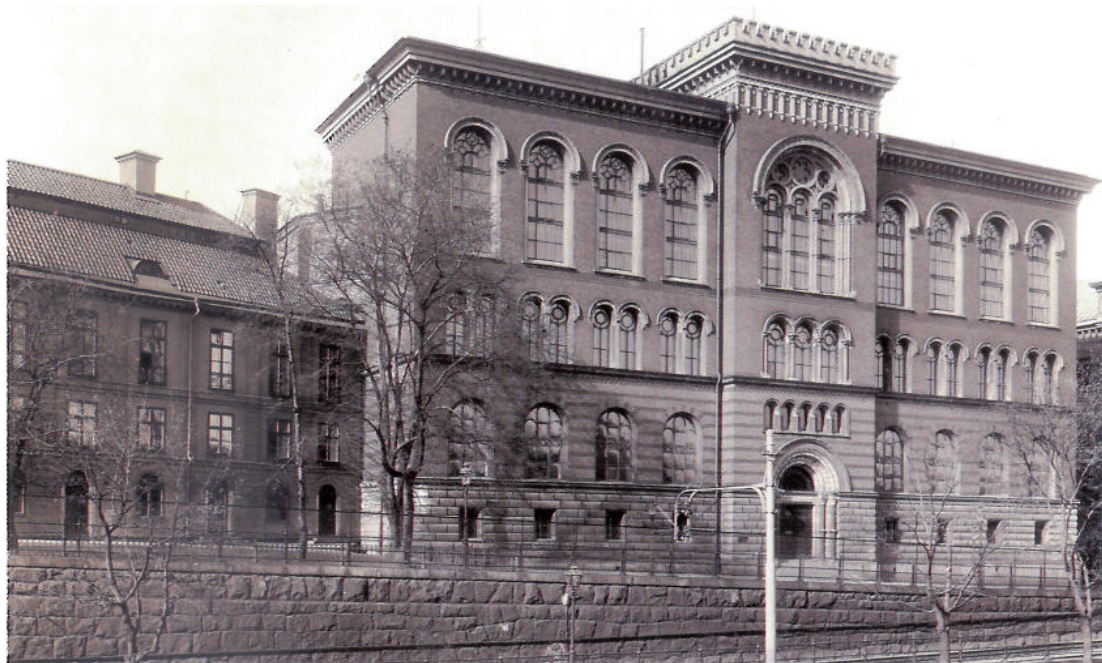
lingar förstördes vid slottsbranden 1697.

Under åren har det varit både så och så med förvarandet av dokument – arkivvårdarna och deras handlingar har flyttat runt till mer eller mindre olämpliga lokaler. Under 1700-talets oroliga inledning, när stormakten föll samman, transporterades arkivet från det utsatta Stockholm över Mälaren och via Hjälmaren till det inre av landet och det säkrare Örebro. Det ledde till att 1668 års riksdagsprotokoll är helt rentvättat från text, eftersom arkivmaterialet vattenskadades under färden.

Arkitekt Nyström

Arkiven har under århundraden fått inhysas tillfälligt och i "andra hand". Handlingar från slottet tyngde ned och orsakade sprickor där de låg i Telegrafverkets hus vid Slottsbacken. Något måste göras!

Byggnadsstyrelsens föregångare, Överintendentsämbetet, föreslog några olika riksarkivsbyggnader och

Riksarkivets imponerande fasad vetter mot Södra stambanan. Byggnaden står tom i väntan på nya hyresgäster.

Trapphuset är rikt dekorerat. Lägga märke till glidbanan som användes när man snabbt ville tömma arkivet på handlingar under andra världskriget.

placeringar. Slutligen genomfördes arkitekt Axel Fredrik Nyströms (1832–94) byggnadsprojekt på Riddarholmen. Andra stockholmska byggnader förfärdigade av hans penna är Sjökrigsskolan på Skeppsholmen och Johannes brandstation.

Den först planerade byggnaden var monumental – så som en offentlig byggnad vid den tiden skulle vara. Huvudfasaden var vänd mot Birger Jarls torg. Hessensteinska huset och Stenbockska palatset skulle rivras för det nya arkivet, men av besparingsskäl byggdes en väsentligt krympt variant, endast en tredjedel av den ursprungliga planen genomfördes. Huvudentrén vändes mot Arkivgatan (mot Södra stambanan).

Brandfarligt arkiv

Rädslan för bränder gjorde att huset planerades att vara helt obrännbart. Byggnaden har ett "skelett" av gjutjärn med en tegelbeklädnad. Gjutjärnspelare bär upp våningsplanen och balkar av valsat järn utgör bjälklag som bärs av smäckra gjutjärns-kolonner med ändarna upplagda på

inmurade järnplattor. Golven är av armerad betong – utom i de enklare lagringsutrymmena längst upp där durkplåt lagts. All inre dekor är av järn liksom fönsterprofiler. Dörrarna är av ångpanneplåt med karmar och trösklar av sandsten.

Endast hyllplanen utfördes av trä. Mot grannen, Norstedts förlag, kunde fönstren stängas med järnluckor. Gatan mellan husen var breddad för att minska brandfaran.

Även om byggnaden i sig inte kunde brinna, så har det senare visat sig att järnbjälklaget utgör en stor fara vid brand. Arkivmaterialet är

Paradtrappan möter den besökande innanför entrédörrarna.

Stora forskarsalen. Materialet i dörrparen är jäm – en brandsäkerhetsåtgärd. Balkongkonsolerna liksom pelarnas kapital är vackert arbetade.

som bekant mycket eldfängt och en större eldsvåda hade lett till sådan upphettning och utvidgning av järnet att hela konstruktionen sannolikt hade kollapsat. Brandbekämparna skulle inte ens kunnat bege sig in i huset för att släcka.

Strax fyllda utrymmen

Byggnaden var – med sina trettio meter i mittpartiet – det dåtida Stockholms högsta. Arkitekt Nyström blev därför tvungen att med praktisk demonstration visa att en flodspruta kunde spruta vatten så högt – innan lov gavs att bygga till så hiskelig höjd.

Grundstenen lades den 13 juli 1887 och byggnaden stod klar 1890. Inflyttningen skedde året därpå efter att all fukt i huset först torkat ur. Det intilliggande Stenbockska palatset, där Riksarkivet huserat sedan 1865 – sammanbands med den nya byggnaden.

Den s.k. paradvåningen, den publika delen av huset, är rikt utsmyckad. Ett bra exempel på detta är pelarna vars detaljer kan ses på denna sida.

Riksarkivets utrymmen hade beräknats räcka i femtio år, men redan efter tretton år visade sig byggnaden inte klara trycket av allt inströmmande material och det var dags att börja planera för nya lokaler – men det är en annan historia.

Unik byggnad

Gamla Riksarkivet betraktas som en unik byggnad – bevarad både på in- och utsidan i exakt det skick för vilket den en gång byggdes. Huset konstruerades som ett stort lager för arkivhandlingar med insprängda kontor och publika utrymmen. Dessa publika delar, liksom exteriören, gjordes för att imponera. Statens verksamhet var upphöjd och myndig och skulle inge respekt – byggnaden skulle utstråla värdighet – och nog kan man känna sig liten då man träder in genom huvudporten och blickar uppför paradtrappan som tornar upp sig.

Riksarkivet utformades med erfarenhet från bygget av Kungl. Biblioteket i Humlegården ett decennium tidigare. Bland annat installerades likadana bokhissar.

Husets framsida domineras av de höga fönstren; de största ger ljus till tre magasin våningar. Den nedsmutsade fasaden har en gång lyst av rött blankt tegel – ett skarpkantat jämnt format lite mindre tegel som präglade många industribyggnader vid den här tiden.

Av brandskäl gjordes fönstren så

höga att man kunde arbeta i dagsljus. El ansågs inte tillräckligt säkert.

Trots detta installerades en av de första elhissarna i Sverige – med motorn väl isolerad i källaren. Hissen skulle drivas av motor uppåt och bromsas nedåt. Det visade sig vara svårt och erfarenheten av elhissar var dålig. Först några år in på det nya seklet fungerade hissen tillfredsställande. Inom parentes kan nämnas att man först tänkte anordna en hydraulisk hiss – driven av vatten.

Tidigare hade tjänstemännen endast arbetat under den ljusa delen av dagen – och då inte så många timmar, så när statens arbetstider förlängdes till sex (!) timmar blev elljus en nödvändighet. Dessutom var de stora fönstren och fasaden nedsmutsade av de koleldade järnvägsloken som for fram bara några meter utanför.

Vacker interiör

De vackra dekormålningarna, troligen utförda av Edvard Bergh (1853–1915) är väl bevarade. Bergh var bl.a. lärare i dekorativ målning på Konstfackskolan i Stockholm. Särskilt framträdande blev detta dekorationsmåleri med schabloner i kyrkor under en period före och efter sekelskiftet.

Värmesystemet är speciellt. Vackra kalorifer (luftuppvärmningsugnar), utformade som korta järnkolonner med doriska kapitäl och kammar (flänsar) på sidorna, värmer den förbiströmmående luften. Dessa kalorifer användes flitigt i slutet av 1800-talet i offentlig miljö och var en vidareutveckling av en tysk uppfinning. Varmvattensystemet fungerar utmärkt än idag.

Uthyres

Byggnadens autenticitet gör den mycket viktig att bevara så nära sitt ursprungliga skick som möjligt. El- och va-system måste ses över. Rengöring och restaurering av en del ytor behöver genomföras

Besök nya Riksarkivet

Den som vill veta mer om arkivverksamheten i landet rekommenderas varmt ett besök i Riksarkivet i Stockholm som numera har större lokaler insprängda i berggrun. Adressen är Fyrverkarbacken 13–17. Här liksom på Landsarkiven i övriga landet tar kunnig personal hand om den som vill göra en resa bakåt i tiden – för att leta efter sitt ursprung eller forska i vår historia.

Likaså rekommenderas läsning av "Riksens arkiv – det gamla som det nya, årsbok för Riks- och Landsarkiven 1994". De flesta fakta i artikeln här intill är hämtade i den boken.

– men i övrigt bör huset sparas – det finns få liknande i världen från denna tidsepok. Ett starkt hot – som ännu inte avvärjts – är det tredje spår där tågen ska dundra förbi någon meter från byggnaden.

Trots intentionerna när huset uppfördes så är brandskyddet ett av de viktigare tingen att åtgärda.

Fastigheten tömdes 1995 på det sista arkivmaterialet och står nu tom i väntan på en hyresgäst.

För Statens fastighetsverk är det viktigt att tidigt hitta rätt hyresgäst, som också kan vara med och påverka de förändringar som måste göras för att byggnaden överhuvudtaget ska kunna tas i bruk.

Att bygga om våningarna till kontorsutrymmen är inte tilltalande. Rätt hyresgäst skulle här få tillgång till stora lagerutrymmen – eller kanske ateljéutrymmen. Ytorna är spatiösa och olika former av kulturaktiviteter skulle säkert kunna fungera bra i huset. Byggnaden och platsen ställer dock stora krav på en seriös och långsiktig hyresgäst.

Sven Kristiansen